

הרב שבתי סבתו
לחג חנוכה / תשע"ו

חג החנוכה ומועדי ישראל

מועדי ישראל

במאמר הזה ניווכח, כיצד חג הפסח וחג הסוכות שהם שני מועדי ישראל מן התורה, הקרינו על יסודותיו ההלכתיים של חג החנוכה, שהוא מתקנת אנשי כנסת הגדולה.

ואם ישאל השואל, הרי הם שלושה רגלים: פסח שבועות וסוכות! נפנה אותו אל הרמב"ן על התורה: "...ומנה ממנו (מחג הפסח) תשעה וארבעים יום... וקדש יום שמיני (חג השבועות) כשמיני של חג (שמיני עצרת) והימים הספורים בינתיים (ימי ספירת העומר) כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג (חג הסוכות).

כלומר, חג הפסח בחודש ניסן וחג הסוכות בחודש תשרי, מקבילים זה לזה. כל אחד מהם הוא חג בן שבעה ימים, ולכל אחד מהם יש את ההשלמה של השמיני. את חג הסוכות משלים חג שמיני עצרת שהוא היום השמיני, ואת חג הפסח משלים חג השבועות שהוא היום הראשון בשבוע השמיני (יום החמישים לספירת העומר). נפתח בחג הפסח.

חג הפסח מתאפיין בכינוסים של חבורות חבורות, וכל אחת מהן סביב קרבן פסח.

"וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לָבֵית אֶבֶת שֶׁה לָבֵית (שמות יב, ג)."

כל משפחה נמנית על כבש אחד, ואם אנשיה מועטים, מצרפים אליהם שכנים שְׂיִמְנו עִמָּהֶם.

"וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶׁה וְלָקַח הוּא וְשִׁכְנוֹ הַקָּרֵב אֶל בֵּיתוֹ... (שמות יב, ד).

אמור מעתה: חג הפסח מייצג את האחדותיות המשפחתית והקבוצתית.

שונה ממנו הוא בחג הסוכות:

"וּלְקַחְתֶּם לָכֶם ... פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עָבֹת וְעֶרְבֵי נָחַל... (ויקרא כג, מ)."

ומפרשת הברייתא במסכת סוכה:

"ולקחתם, שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד" (סוכה מא, ג).

כלומר, התורה מחייבת כל אחד ואחד בהשגת ארבעה מינים ללא אפשרות יציאת ידי חובה באמצעות השאלה זה מזה אלא אם כן התבצע קניין או נתינה במתנה (אפשר גם במתנה על מנת להחזיר).

הווי אומר: חג הסוכות נותן ביטוי ליחידנות (אינדיבידואליות) דהיינו, כל יחיד ויחיד בפני עצמו.

דעתו של רבי אליעזר מרחיקה לכת עוד יותר:

"תניא, רבי אליעזר אומר: כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו... בלולבו של חברו... כך אין אדם

יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, דכתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים" משלך... (סוכה כז, א)."

חג החנוכה

חג החנוכה נוסד בראשית בית שני על ידי אנשי כנסת הגדולה ועוצב בתבנית המאפיינת את מועדי ישראל – פסח וסוכות.

זה נותן מענה לאחת השאלות הגדולות הנשאלות בחנוכה.

הרי ביום הראשון לא היה נס בפך השמן והוא דלק בטבעיות. מדוע אם כן קבעו את חג החנוכה לשמונה ימים?

התשובה נעוצה בעצם ההקבלה למספר הימים של חג הפסח וחג הסוכות כפי שנתבאר לעיל (בהשלמת יום השמיני).

הברייתא במסכת שבת מפרטת שלוש שיטות בהדלקת נרות החנוכה:

"תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין - נר לכל אחד ואחד" (דף כא, ג).

1) **המצוה הבסיסית** - נר איש וביתו. כלומר, נר אחד לכל בני הבית. שיטה זו מקבילה לחג הפסח. נר אחד מוציא ידי חובה את כל בני הבית, בדיוק כפי שבפסח, כבש אחד מספיק לכל בני הבית. כאן ההדגשה היא על האחדות המשפחתית ולא על כל אחד לחוד.

2) **המהדרין** - נר לכל אחד ואחד מבני הבית. דעת המהדרין מקבילה לחג הסוכות שבו חובת לקיחה ביד כל אחד ואחד. כאן בא לידי ביטוי היחידניות (אינדיוידואליות) בפני עצמה.

ויש גם קבוצה שלישית "המהדרין מן המהדרין" המוזכרת בהמשך הברייתא:
"והמהדרין מן המהדרין": בית שמאי אומרים: ביום הראשון מדליק שמונה נרות, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים: ביום הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך" (ש"ס). בעיקרון, הקבוצה השלישית שהיא "מהדרין מן המהדרין" לא באה להכריע בין ההקבלה לחג הפסח לבין ההקבלה לחג הסוכות. היא יכולה להתאים רעיונית גם לזו וגם לזו. כל כולה לא באה לקשר וליצור רצף בין ימי החנוכה על פי תבנית של סולם. הנימוק הבסיסי למחלוקת בית שמאי ובית הלל היא השאלה, האם אנחנו מתייחסים אל הימים הנכנסים (הימים שנשארו) או אל הימים היוצאים (הימים שעברו). אם אנו מתייחסים לימים הנכנסים - וזו דעת בית שמאי, ביום הראשון מדליק שמונה נרות, ביום השני שבעה וכו'.

אולם אם אנו מתייחסים לימים היוצאים - וזו דעת בית הלל, ביום הראשון מדליק אחד בשני שניים וכו'. נשוב לביטוי: **המהדרין מן המהדרין**. למילה "מן" קיימים שני פירושים אפשריים:

א) **יותר מ** - הקבוצה השנייה מהדרת על הראשונה בסוג מסוים של הידור המתייחס למספר המדליקים (נר לכל אחד).

גם הקבוצה השלישית, מהדרת על הראשונה, אלא שהיא עושה זאת בסוג אחר של הידור והוא במספר הנרות. היא אינה סוטה מן הרעיון היסודי של חנוכה אחת לאיש ובני ביתו.

ב) **מתוך** - הקבוצה השלישית נבחרת מתוך הקבוצה השנייה (מהדרין מן המהדרין), וההידור הוא שכל אחד ואחד מדליק מספר נרות גדול יותר בהתאם לימים (הנכנסים או היוצאים).

באו בית שמאי ובית הלל וחלקו בשאלה, האם זה סולם עולה או סולם יורד? האם המספר מטפס כלפי מעלה או משתלשל כלפי מטה? המחלוקת הזו מחזירה אותנו לשאלת ההקבלה לפסח או לסוכות. לדעת בית הלל ההקבלה תהיה לחג הפסח שבו מתחילים את ספירת העומר הבנויה בסולם עולה, מן היום הראשון עד יום החמישים. וכנגדו אמרו תומכי דעתם "מעלין בקודש ואין מורדין", כלומר בקדושה מוסיפין והולכים. לכן לדעתם ביום הראשון מדליקין נר אחד, ביום השני שניים, ומוסיפים והולכים עד שמונה נרות ביום השמיני.

לעומתם בית שמאי מקבילים את חנוכה לחג הסוכות, שבו הפריים מתמעטים מיום ליום. ביום הראשון מקריבים שלושה עשר פריים, ביום השני שנים עשר, ביום השלישי אחד עשר וכן הלאה פוחתים והולכים עד היום השביעי שבו מקריבים שבעה פריים, וביום השמיני מקריבים פר אחד. וכן בחנוכה, ביום הראשון שמונה נרות, ביום השני שבעה וכן הלאה עד שמדליקים נר אחד ביום השמיני. יוצא אפוא שדעת בית הלל היא כשיטה הראשונה (נר איש וביתו) אלא שמוסיפה עליה הידור. ודעת בית שמאי היא כמהדרין (נר לכל אחד ואחד) אלא שמוסיפין עליה הידור.

העובדה שבחג הפסח מוסיפין והולכים ובימי הסוכות ממעטין והולכים, מתאימה לתקופה. חג הפסח חל בחודש האביב שבו כל היקום פורח. צמחים, פרחים ועצים, הכל מבלבל הכל ירוק. כל הפוטנציאל הגלום באדמה ובעצים יוצא ופורץ החוצה, יוצא ומממש את עצמו. וגם בני אדם יוצאים החוצה מביתם אל הפריחה העולמית.

"לָכֶּה דֹדֵי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בְּפָפְרִים. נְשָׁפִימָה לְקָרְמִים נְרָאָה אִם פְּרָחָה הַגָּפֶן פֶּתַח הַסְּמֶדָר הַנִּצְוֹ
הַרְמוֹנִים... " (שיר השירים ז, יב-ג).

חג הסוכות לעומתו חל בחודש תשרי, שהוא בתקופת הסתיו. בתקופה זו הכל מתכנס אל השורשים. העצים משירים את עליהם, הזרעים נטמנים עמוק באדמה, בני האדם נכנסים לתוך ביתם והעולם נעשה סגור ומסוגר מכונס בתוך עצמו. חודש ניסן פותח את שערי חדשי הקיץ, שבו הכל מטפס ועולה, וחודש תשרי פותח את הכניסה לחודשי החורף, שבו הכל מתכווץ ויורד. התוצאה שהגענו אליה היא, שבית הלל מדגישים את העשייה האחדותית ובית שמאי מבליטים את הגוון היחידני (אינדיבידואלי) של כל אחד. שיטות אלו תואמות את מחלוקתם בזמן קריאת שמע ובצורת הקריאה:

"בית שמאי אומרים: בערב כל אדם יטו ויקראו ובבוקר יעמדו שנאמר "בשכבך ובקומך". (ברכות פ"א מ"ג)

כלומר, בית שמאי מפרשים את הכתוב "בשכבך ובקומך" כתיאור פעולה. הפועל היוצא הוא שקריאת שמע תלויה בכל יחיד ויחיד כשהוא שוכב וכשהוא קם בפועל. לא כן דעת בית הלל:

"ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר: ובלכתך בדרך". אם כן למה נאמר "ובשכבך ובקומך"? בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים". (שם)

בית הלל מפרשים את הביטוי "בשכבך ובקומך" כתיאור זמן, ולא זמנו של כל יחיד ויחיד, אלא כדרכם של בני אדם. לפי זה הזמן הוא אחיד ומאחד את כולם יחד כפעילות קבוצתית וזו דעת בית הלל. הנה אנו נוכחים שוב, שבית שמאי נותנים משקל לפעולת היחיד כשבית הלל מדגישים את האחדות הציבורית קהילתית. והנה עוד מחלוקת הבנויה על אותו יסוד:

"תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש (במוצאי שבת) והביאו אור לפניהם. בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו (בורא מאורי האש), ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולם, משום שנאמר: ברוב עם הדרת מלך (משלי יד, כח)" (ברכות נג).

הגמרא מבארת את דעת בית שמאי: "משום ביטול בית המדרש", כלומר שלימודו של כל יחיד חשוב יותר מברכה בציבור, שמטבע הדברים מצריכה זמן להתארגנות.

קישורים נוספים

מכאן נעבור לחישוב מספרי מן היום הראשון של חג הסוכות עד היום הראשון של חג החנוכה יש שבעים יום. המספר הזה הוא סך כל הפרים שהקריבו בחג הסוכות. זהו קשר נוסף בין סוכות לחנוכה. ואמנם, לעניין מקרא פרשת ביכורים, התקופה הזאת מחג הסוכות ועד חנוכה מביאים ביכורים ללא קריאה. מאידך, מספר הימים מחנוכה ועד ט"ו בשבט שבו חונטים הפירוט הוא חמישים יום. מספר זה דומה לספירת העומר בו מוסיפים והולכים, וכן הפירות מבשילים והולכים. זהו הקשר בין פסח לחנוכה. ישאל השואל. מדוע הנחנו שחג הסוכות מסמל את היחידנות, הרי בכל זאת סוכה מסמלת סוכת שלום המאחדת את כל עם ישראל, כפי שאמרו חז"ל בפירוש:

"כל האזרח בישראל ישבו בסוכות (כתיב סכת) מלמד שכל ישראל ראויים לישיב בסוכה אחת" (סוכה כז:).

אמנם זו דעת חכמים החולקים על דעת רבי אליעזר שאמר אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, והרי רבי אליעזר היה מבית שמאי.

בכל זאת מה נענה ומה נאמר לדעת חכמים?
שאלה זו תוביל אותנו להעמקה גדולה יותר בסוגיה זו. התמונה תתברר עם הבנת המושג הידוע "כלל ופרט וכלל".

הכלל הראשון מייצג אחידות, דהיינו שכולם בדעה אחת.
הפרט הבא אחריו מייצג את התגלותם של הגוונים השונים המייצגים את היחיד.
הכלל האחרון הוא האחדות (לא אחידות), דהיינו היכולת של כל הגוונים להתאחד מבלי לטשטש את גוניהם הייחודיים. כלומר, לנגן בהרמוניה בתזמורת אחת מבלי לבטל את ייחודיות של כל כלי וזהו השלום האמיתי. משל לגוף המתפקד כיחידה אחת שאינה מבטלת את תפקידו של כל פרט.
כך באותו אופן, חג הפסח הוא אחדותו הבוסרית של עם ישראל בצאתו ממצרים. העבדות במצרים מחקה את הדעה העצמית של כל אחד ואחד ויציאיתם כאיש אחד ממצרים הייתה כאחידות דעות, שכולם חושבים באותו דפוס.
כאשר הגיע עם ישראל לארץ ישראל החלה להתפתח חשיבתו העצמית של כל יחיד, כעין ארבעת המינים. ורק לאחר שכל יחיד הבליט את ההידור שהידר בארבעת המינים מגיע הזמן ליצור את השלום בין כולם באמצעות הסוכה.

לא בְּחִיל וְלֹא בְּכַח

חזיון מופלא של מנורת הזהב ראה זכריה הנביא בחזונו בו הרוח נושא את החומר.
"לא בְּחִיל וְלֹא בְּכַח כִּי אִם בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צְבָאוֹת (זכריה ד, ט)."
כל אחד ואחד מאתנו חש שהוא נושא את ראשו על כתפיו. התחושה הזאת היא תוצאה מעינוותנותו של מוח האדם. למרות שבאמת המוח נושא את הגוף ומעמיד אותו זקוף ובשיווי משקל, בכל זאת הוא נותן לגוף את ההרגשה שהוא נושא את הראש. די במכה קטנה אחת בראש וכל הגוף הגדול הנושא אותו מתמוטט.
באותה מידה נושאת הנשמה את המוח ונותנת לו כוחות. ברגע שהנשמה נעלמת גם המוח לא יעצור כח למשוך אחריו את הגוף.
נמשיך את הרעיון ונמצא כי אור ה' נושא את הנשמה של כל אחד מאתנו. בכל זאת ה' נותן לנו את התחושה שאנחנו מרוממים אותו ומקדישים אותו ונושאים את שמו.
הנרות הללו שאנו מדליקים הם תזכורת עבורנו שלא השמן הוא הנושא את השלהבת אלא השלהבת היא שנותנת משמעות לשמן ובזכותה השמן קיים. השליחות שהטיל בורא עולם על עם ישראל להאיר את החושך באור של אמונה באור אמת וצדק ובאור של חסד ורחמים היא זכות הקיום שלנו כעם והיא הנותנת לנו אחרית ותקווה.